

INTEGRISANO UPRAVLJANJE GRANICAMA I SLOBODA KRETANJA - LINIJA RAZGRANIČENJA MEĐU (NE)PRIJATELJIMA

Integrirano upravljanje granicama i sloboda kretanja Linija razgraničenja među (ne)prijateljima

Izdavač

Nacionalni konvent o Evropskoj uniji
Radna grupa za Poglavlje 35

Autori

Naim Leo BEŠIRI, Institut za evropske poslove
Sofija TODORVIĆ, Inicijativa mladih za ljudska prava

Godina

2024.

Publikacija je urađena u okviru projekta „Podrška radu Radne grupe NKEU za Poglavlje 35“ finansiranog od strane Fondacije za otvoreno društvo Zapadni Balkan. Mišljenja i stavovi izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i ne odražavaju neophodno zvanične stavove Fondacije za otvoreno društvo Zapadni Balkan, Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji ni Instituta za teritorijalni ekonomski razvoj.

SADRŽAJ

OGRANIČENA SLOBODA KRETANJA LJUDI	8
ZAKLJUČAK.....	18
PREPORUKE.....	19
IZVORI.....	20

Integrirano upravljanje granicama (IBM) predstavlja koordinisani pristup kontroli i nadzoru državnih granica, sa ciljem povećanja efikasnosti, sigurnosti i olakšavanja zakonitog prelaska granica. Ovaj koncept se oslanja na saradnju različitih državnih organa, agencija i međunarodnih partnera kako bi se obezbedio sveobuhvatan pristup upravljanju granicama. Jedan od početaka razvijanja koncepta vidimo već krajem 20. i početkom 21. veka, posebno u Evropskoj uniji. EU je 2002. godine usvojila program za integrirano upravljanje spoljnim granicama, što je bio jedan od prvih formalnih koraka ka implementaciji ovog koncepta. Drugi korak je odluka Saveta Evropske unije iz 2006. koji je postavio osnove IBM u tri glavne komponente: usaglašavanje zakonodavstva, povećana operativna saradnja i solidarnost kroz osnivanje fonda za upravljanje zajedničkom, spoljnom granicom EU. Ta dva momenta kreirala su prostor da se IBM dalje učvrsti u Ugovoru o funkcionisanju Evropske unije i to u članu 77, poznatijem kao Lisabonski ugovor iz 2009. Danas, koncept je evoluirao i primenjuje se šire, od Zapadnog Balkana do severne Afrike, Bliskog istoka i centralne Azije.

Odluka za uvođenje IBM često je motivisana potrebom za efikasnijom i sigurnijom kontrolom granica u svetlu sve većih izazova kao što su migracije, terorizam, prekogranični kriminal i globalizacija trgovine. Zemlje članice EU, na primer, odlučile su da uvedu IBM kako bi obezbedile bezbednost Šengen zone, omogućile slobodno kretanje unutar zone i efikasno upravljale spoljnim granicama. Uvođenje IBM zahteva temeljnu procenu postojećih kapaciteta, identifikaciju područja za unapređenje i uspostavljanje jasnih protokola i procedura za saradnju i koordinaciju između različitih službi i agencija uključenih u upravljanje granicama.

Svrha integrisanog upravljanja granicama je višestruka. Povećanje bezbednosti ogleda se u smanjenju ilegalne migracije, trgovine ljudima, krijumčarenja robe i drugih oblika prekograničnog kriminala. Ovakav način upravljanja granicama povećava efikasnost kroz bolju koordinaciju između različitih službi i agencija, što dovodi do bržeg i efikasnijeg procesa kontrole granica. Olakšava se zakonit prelazak granica, poboljšani su uslovi za putnike i trgovinu, smanjena su čekanja i povećava se protok ljudi i roba što štedi vreme i novac. Jedan od ključnih momenata u konceptu IBM je saradnja i

interoperabilnost. Usaglašavanjem zakonskih okvira, standarda i praksi različitih službi, od veterinarskih i fitosanitarnih do koordinacije službi bezbednosti i razmene podataka, poboljšava se saradnja između nacionalnih i međunarodnih organa, kao i među različitim agencijama unutar zemlje.

Kada govorimo o prednostima ovakvog vida upravljanja granicama mislimo tu pre svega na povećanu sigurnost kroz bolju koordinaciju i razmenu informacija koje smanjuju rizik od prekograničnog kriminala. Smanjuje se dupliranje rada i troškova kroz koordinisane akcije i zajedničke resurse što dovodi do veće efikasnosti i ekonomičnosti. Bolja usluga za građane i privredu se ogleda kroz brži i efikasniji prelazak granice. Naposljetku, poboljšana je saradnja sa međunarodnim partnerima i susednim zemljama.

Mane koncepta su takođe značajne za analizu. Uvođenje integrisanog sistema može biti skupo zbog potrebne infrastrukture, tehnologije i obuke za sprovođenje sveobuhvatne politike. Uspešna implementacija zahteva visok nivo koordinacije između različitih agencija i organa, što može biti izazovno čak i unutar same zemlje, a kamoli sa susednim državama. Različiti državni organi mogu imati različite prioritete i nadležnosti, što može dovesti do sukoba interesa. Predmet zabrinutosti je i zaštita privatnosti: intenzivnija kontrola i razmena informacija mogu izazvati brigu zbog privatnosti i zaštite podataka, ali i potencijalne zloupotrebe podataka. Ima više smisla da je koncept namenjen kao oruđe zemljama koje se graniče, u miru su i smatraju drugu stranu prijateljem. Mana koncepta može biti da njegova primena zavisi od nivoa prijateljstva i poverenja koje se neguje između strana što se onda spušta na niže nivoe organa vlasti.

Ovaj vid saradnje otežan je čak i u okviru u kome su partneri međusobno priznate suverene države koje svojevolljno odlučuju da deo suvereniteta podele s nadnacionalnim telom, susednim državama i međunarodnim partnerima. Ukoliko uzmemo klasičnu definiciju države koja podrazumeva oivičenu i međunarodno priznatu teritoriju, stanovništvo i suverenu vlast na teritoriji postavlja se pitanje da li je koncept IBM rezervisan samo za države bez teritorijalnih izazova ili se može primeniti i u slučajevima kada jedna strana gleda na oivičenje teritorije kao administrativnu liniju, a druga kao

državnu granicu. Drugi izazov predstavlja preduslov za uspešnost ovako kompleksne saradnje, a to je izgrađeno poverenje između partnera do nivoa prijateljstva. Ukoliko izostaje, postavlja se i pitanje koliko efikasna primena može biti ukoliko gledamo četiri slobode EU koje stoje u srži politika kluba od 27 zemalja članica – sloboda kretanja ljudi, kapitala, robe i usluga.

Posle NATO intervencije 1999. godine, odnosi Srbije i Kosova ostali su izuzetno napeti i kompleksni. Intervencija je rezultirala povlačenjem srpskih snaga sa Kosova i uspostavljanjem međunarodne uprave pod okriljem Ujedinjenih nacija, čime je Kosovo faktički postalo protektorat UN-a. Deceniju kasnije, 2008. godine, Kosovo je proglasilo nezavisnost, što Srbija nije priznala. Od tada, uz posredovanje Evropske unije, vođeni su brojni dijalozi sa ciljem normalizacije odnosa, ali su oni često bili prekinuti usled političkih tenzija i incidenata na terenu. Iako su postignuti neki tehnički sporazumi koji su olakšali svakodnevni život građana, fundamentalna pitanja statusa Kosova i suvereniteta ostaju nerazrešena, što kontinuirano opterećuje odnose između Beograda i Prištine, a samim tim i primenu postojećih sporazuma.

Ipak, Edita Tahiri ispred Kosova i Borko Stefanović ispred Srbije 2011. godine počinju tehničke pregovore pod okriljem EU o pitanjima koje život znače. Postignuti su mnogi značajni sporazumi, uključujući Sporazum o matičnim knjigama, katastarskim zapisima, slobodi kretanja, priznavanju diploma, carinskim pečatima, regionalnom predstavljanju i saradnji, naplati carinskih dažbina, telekomunikacijama i energiji. Većina sporazuma pokazala je slabu primenu s obe strane, nedostatak političke volje, ali i ljudskih resursa i finansija koji bi doneli vidljive blagodeti građanima. Izazovi u primeni dogovora i dalje postoje, a njihovo napredovanje uslovljeno je količinom netrpeljivosti između strana.

Priroda dijaloga menja se 19. aprila 2013. godine kada je postignut Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa, poznat kao Briselski sporazum. Ovaj sporazum označio je početak političkog dijaloga i pregovora na najvišem nivou predstavnika Kosova i Srbije, uključujući predsednike i premijere. Briselski sporazum postavio je osnovu za rešavanje

nekoliko ključnih pitanja kao što su Zajednica opština sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu (ZSO), integracija pravosuđa, policije i civilne zaštite srpskih paralelnih struktura u severnim opštinama u sistem Kosova, kao i održavanje lokalnih izbora u ovim opštinama pod kosovskom jurisdikcijom. Takođe, tokom ovog perioda zaključeni su i drugi značajni sporazumi kao što su Opšti principi/glavni elementi ZSO, Integracija civilne zaštite, Sporazum o pravosuđu, o uklanjanju barikada i revitalizaciji mosta u Mitrovici, kao i o razmeni oficira za vezu. Svi ovi sporazumi imaju manje ili veće izazove u primeni, a u ovom tekstu ćemo se fokusirati na jedan, Sporazum o integriranom upravljanju prelazima (IBM) koji je u bliskoj vezi sa Sporazumom o slobodi kretanja od 2. jula 2011.

U usvojenim zaključcima od 2. decembra 2011. godine, u prvom članu obe strane su se saglasile da primene IBM: „U skladu s Lisabonskim ugovorom i relevantnim zakonodavstvom EU, i uzimajući u obzir da su obe strane deo Agende EU za zapadni Balkan, od njih će se zahtevati da postepeno harmonizuju svoje zakonodavstvo sa EU tekovinama, a posebno da primene koncept IBM.“ Pet meseci ranije, načelni dogovor o slobodi kretanja uspostavljen je s namerom da „stanovnici svake strane treba da budu u mogućnosti da slobodno putuju u okviru ili preko teritorije druge strane.“

Dogovor o slobodi kretanja nam je doneo sistem ličnih dokumenata za forme ulaz/izlaz, međusobno prihvatanje vozačkih dozvola, produžetak trajanja KS tablica koje će kasnije da zameni trajnije rešenje, olakšanu registraciju tablica na Kosovu, otvaranje tranzitnih prelaza za građane Kosova koji putuju kroz Srbiju, režim nalepnica koji je dugo bio na snazi i privremeno auto-osiguranje koje je korišćeno za vozila prilikom kretanja na teritoriji druge strane. Ova rešenja, omogućila su, kao što će se dole videti, drastično veće kretanje ljudi i vozila na teritoriji druge strane koje ne samo da poboljšava već dogovorenu slobodu kretanja već podstiče i ekonomsku aktivnost.

Iz ove perspektive, IBM je doneo mnoge blagodeti, ali i ograničenja koja i dalje postoje. Uspostavljen je šest IBM prelaza, sistemsko deljenje podataka, kontinuirani rad prelaza, prisustvo veterinarskih, fitosanitarnih, pomoćnih i

drugih službi na prelazima u minimalnom trajanju od bar dvanaest sati kao i pojednostavljene provere u nepredviđenim okolnostima.

Iako nije predmet ove analize, punu primenu četiri slobode moguće je imati i ukoliko se primeni dogovor o Jedinstvenom regionalnom tržištu kao predvorju članstva u Evropskoj uniji usvojen na Samitu u Sofiji. Slobodno kretanje ljudi samo s ličnim kartama je već usvojeno, a primena politika koje se odnose na slobodu kretanja robe, kapitala i usluga se još čekaju. Uspostavljen je sistem elektronske razmene podataka, one-stop-shop prelaza koji će značajno smanjiti čekanje, zelene linije koje će drastično smanjiti čekanje prema zemljama u regionu, ali i EU i međusobno priznavanje sertifikata i licenci.

Načelne dogovore, često opterećene dnevno-političkom agendom lidera u Beogradu i Prištini, pratili su mnogi dogovori različitog kapaciteta od pisanih preko korepondencije elektronskom poštom do usmenih dogovora, s ciljem da načelno četiri slobode budu garantovane. U tom cilju, Srbija i Kosovo imaju usvojene strategije o integrisanom upravljanju granicama i načelno dele ideju o konceptu, metodologiji i svrsi ovog naprednog koncepta upravljanjem državnim granicama.

Prema Strategiji integrisanog upravljanja granicama u Republici Srbiji za period 2022. do 2027. koncept integrisanog upravljanja granicom Republike Srbije podrazumeva zaštitu sopstvene i spoljnih granica EU, doprinoseći regionalnoj i evropskoj bezbednosti uz poštovanje međunarodnog prava. Zahteva se izmena normativnog i strateškog okvira, unapređenje kontrole granice, jačanje institucionalne saradnje i kapaciteta službi, kao i neprestano unapređenje poslovnih procesa i tehničke opreme. Efikasna kontrola granica uključuje značajna finansijska ulaganja, razvoj IT sistema i spremnost na brze promene i adekvatan odgovor na bezbednosne pretnje. Strategija usklađuje sistem sa evropskim modelom kroz graničnu kontrolu, suzbijanje prekograničnog kriminala, zaštitu ljudskih prava, analizu rizika, institucionalnu i međunarodnu saradnju, povratak stranaca, razmenu informacija i obuku.

Istovremeno, Državna strategija Republike Kosovo o integriranom upravljanju granicama za period 2020. do 2025. predviđa slične planove: Republika Kosovo jasno je definisala svoju svrhu i viziju za potpuno sprovođenje koncepta IBM radi jačanja bezbednosti i upravljanja granicama. Slobodno kretanje ljudi i robe ključni je element efikasnog sistema IBM, zasnovanog na principima EU, koji osigurava otvorene, ali dobro kontrolisane i bezbedne granice. Kosovo se obavezuje na poštovanje efikasnog sistema upravljanja granicama EU, koji omogućava slobodno i legitimno kretanje ljudi i robe, sprečava prekogranični kriminal, štiti zdravlje građana, a pritom se pridržava najviših standarda ljudskih prava i sloboda. U izradi ove strategije, uzeti su u obzir svi nivoi saradnje graničnih vlasti i svih komponenti IBM-a, s ciljem razvoja i jačanja pravnih, institucionalnih i tehničkih kapaciteta Kosova za usklađivanje sa politikama i strategijama EU i međunarodnih tela o upravljanju granicama. Efikasno upravljanje i bezbednost granica je glavni prioritet za Kosovo, sa glavnim zadatkom da obezbedi pravi balans između otvorenih, ali istovremeno bezbednih i kontrolisanih granica.

Razlika između ove dve strategije je što strategija Srbije ne prepoznaje državnu granicu s Kosovom, dok kosovska uredno beleži granicu i granične prelaze s Srbijom koja čini 51% ukupne granice. Ipak, obe vlasti i njihove strategije prepoznaju da pravilna primena IBM znači napredak društava ka članstvu u EU što posledično znači više demokratije, vladavine prava, poštovanje ljudskih i manjinskih prava i posledično bolji životni standard svih.

Međutim, izazovi u slobodi kretanja ljudi i robe i deset godina kasnije postoje u velikoj meri, dok su slobode kretanja kapitala i usluga ograničenog kapaciteta. Politička ograničenja slobode kretanja, često bez ikakve najave, koristile su obe strane, što ozbiljno opterećuje slobodu kretanja ljudi uprkos beleženju nikada veće frekvencije prelaska granica/administrativnih linija. Dogovoreni broj prelaza i dalje nije uspostavljen u punom kapacitetu što smanjuje prilike za prelaz, povećava troškove putovanja, usporava saobraćaj i u vremenima praznika prave se značajne gužve. Nalepnice za registracije,

ulaz-izlaz papiri, dodatna osiguranja za vozila, (ne)priznavanje tablica potpuno su uništavale ili i dalje uništavaju ideju IBM i slobode kretanja.

Uprkos postignutim sporazumima o slobodi kretanja i ostalim sporazumima o normalizaciji odnosa, uključujući Ohridski sporazum iz 2023. i Aneks o implementaciji sporazuma o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine, od 2011. do juna 2024. godine, obe strane su nastavile da koriste zabrane ulaska na svoju teritoriju kao političko sredstvo. Ulasci su zabranjivani kako političkim predstavnicima neke od strana, tako i javnim funkcionerima, medijima, umetnicima, religijskim predstavnicima i građanima.

OGRANIČENA SLOBODA KRETANJA LJUDI

Od usvajanja sporazuma o slobodnom kretanju koji je omogućio prepoznavanje putnih isprava, a onda postepenog ukidanja različitih zabrana i ograničenja u putovanjima, uključujući i usvajanje koncepta IBM koji omogućava nesmetanje kretanje ljudi i robe, beleži se drastičan rast putnika između Srbije i Kosova. Samo u godinu dana od stupanja na snagu sporazuma, u periodu 2011. i 2012, na osnovu dostupnih podataka, kosovska policija beleži 100.000 prelaza više nego u godini pre. Dogovori su omogućili i smanjenje troškova za dijasporu koja je do tada morala da koristi alternativne drumske puteve koji u proseku prevazilaze 400 kilometara u odnosu na novouspostavljene rute.

U tabeli ispod vidi se generisan broj prelaza putnika u periodu od pet godina na šest prelaza i tri kategorije. Podaci jasno indikuju da je potreba za upotrebom uspostavljenih prelaza više nego očigledna, pre svega za lokalno stanovništvo, a onda za putnike iz regiona i EU. U tih pet godina, prema podacima šest prelaza registrovano je više od 23 miliona prelaza.

Prelazi između Srbije i Kosova	Ulazi/izlazi građana Srbije i Kosova	Ulazi/izlazi građana regiona (AL, MKD, BiH i CG)	Ulazi/izlazi građana EU/EEA zemalja
2017 -2021.			
Bërnjak/Tabalije	1.490.619	159.598	65.762
Jarinjë/Rudnica	3.727.744	122.655	169.962
Merdarë/e	4.339.913	254.562	1.009.469
Dheu i Bardhë/ Konçulj	6.795.247	111.068	690.045
Muçibabë/ Depce	3.200.168	194.527	206.931
Mutivodë/e	477.255	5.350	107.070
UKUPNO	20.030.946	847.760	2.249.239

Izvor: Kosovska policija, Odeljenje za granicu. Podaci su sumirani od strane Balkanske grupe i autora ovog teksta.

Tehničko rešenje u okviru dijaloga dovelo je do generisanja većeg broja prelaza putnika koji prolaze kroz Srbiju te i ekonomski argument, pored slobode kretanja, ide u prilog rešenja koje treba u potpunosti primeniti uključujući i završetak infrastrukturnih pitanja na samim prelazima, ali i puteva koji će građanima i privredi moći da posluže za bezbednije i brže dostizanje krajnje destinacije.

Isti podaci pokazuju da je 2011. godine prelaze prešlo 647.539 vozila, dok se 2018. godine broj prelaza vozila utrostručio na 1.899.640 s tendencijom rasta. To znači da u tranzitu ili poseti, građani koji putuju troše izdašna sredstva za gorivo, hranu, smeštaj i druge potrepštine od čega korist imaju lokalna privreda i budžet republike Srbije/Kosova. Drugim rečima, efikasna i efektivna sloboda kretanja i puna primena IBM kojim se olakšava legalan protok ljudi i robe imaju dalekosežne pozitivne posledice po naše živote i izvan primarne ideje zbog kojih su nastali. Što se tiče privrede, brzi i pouzdani prelatzi znače smanjenje troškova transporta što posledično može voditi i smanjenju cena namirnica i više sredstava u džepovima građana, dok se istovremeno i povećava ponuda na konkurentnom tržištu.

Međutim, nisu svi istog razmišljanja te smo svedoci ugrožavanja slobode kretanja i neadekvatne primene IBM uz mnoštvo sabotiranja zarad trenutnih sitnih političkih dobiti. Ograničavanje slobode kretanja moglo se videti prilikom zabrane ulaska u Srbiju odnosno Kosovo od strane vlasti u Beogradu i Prištini, što je u periodu od deset i više godina neretko izazivalo trzavice, lančane reakcije i suspendovanje pregovora. Ti isti pregovori, od početka razgovora Edite Tahiri i Borka Stefanovića, pa sve do predsednika Aleksandra Vučića i premijera Aljbina Kurtija odišu nepoverenjem, nesposobnošću da se uhvate šire slike ili da budu vizionarski. Neretko smo videli da unilateralne akcije za sobom vode u reakcije u nedostatku poverenja u drugu stranu da će učiniti dogovoreno. Istovremeno, meseci, čak i godine su prolazile oko eskalacije u vezi s određenim pitanjima koja su kasnije rešena na način kako je i inicijalno planirano. Primeri za to su od pečata carina preko ličnih dokumenata, pa sve do nalepnica i konačnog priznavanja tablica. Na kraju, slobode kretanja ljudi, robe, kapitala i usluga

pokušane su da se obezbede i dodatnim dogovorima u okviru raznih pokušaja da se uspostavi povezanost unutar regiona (inicijative poput Berlinskog procesa (Agenda povezivanja), Višegodišnjeg akcionog plana za regionalni ekonomski prostor (MAP REA), „Mini Šengena“ kasnije Otvorenog Balkana i napred pomenutog Zajedničkog regionalnog tržišta (CRM)). Međutim, ponovo se pokazalo da bilateralna pitanja i dalje ometaju svaki značajan napredak na regionalnom nivou.

Zabrane kretanja dodatno opterećuju napredak u primeni dostignutog, ali i evoluciju već primenjenih praksi koje već danas funkcionišu po zastarelim dogovorima. Vesti o zabranama ulaska s jedne i druge strane tretirale su ovakve situacije na potpuno različite načine, te su građani bili izloženi oprečnim informacijama kada su pokušavali da se informišu o razlozima zabrane ulaska iz kosovskih i medija u Srbiji. Svaka strana je uglavnom tvrdila suprotno: dok bi jedna strana tvrdila da je zabrana opravdana i da postoji razlog, druga strana bi navodila da su preduzeti svi predviđeni koraci za ulazak na teritoriju druge strane. U nekim slučajevima ove informacije bilo je lako proveriti, ali u većini slučajeva predstavnici vlasti davali su potpuno oprečne zvanične izjave.

Kao jedan od najčešćih razloga za zabranu ulaska ili uskraćivanje dozvole za ulazak navođeni su sledeći razlozi: nepoštovanje procedure (nepostojanje zvaničnog zahteva za ulazak u slučaju predstavnika države), kršenje postignutih sporazuma i bezbednosni razlozi.

U nastavku su primeri javno dostupnih zabrana obe strane koje su se odnosile na funkcionere, političare, verske predstavnike, novinare, sportiste i ostale građane. Ova lista nije iscrpna i predstavlja samo neke od primera koji su izazvali javnu polemiku oko uzroka i istinitosti zabrana kretanja.

Od Briselskog sporazuma beležimo zabrane kretanja svake godine, a u zavisnosti od nivoa uzavrelih odnosa između Beograda i Prištine zabrane su manje ili više dramatične. Predizborna kampanja pominjala se kao jedan od razloga za onemogućavanje ulaska na teritoriju Kosova zvaničnicima

Srbije, prema rečima Edite Tahiri šefice pregovaračkog tima Kosova početkom oktobra 2013. Ovu vest ubrzo je demantovao savetnik Hašima Tačija, Bekim Čolaku koji je izjavio je za Radio Slobodna Evropa da odluka o zabrani ulaska srpskih zvaničnika na Kosovo nije na snazi. Ovaj primer oslikava ne samo protivrečnost informacija koje dolaze čak i unutar jedne strane, nego i potrebu duge da prekomerno eskalira situaciju bez valjano dostupnih i blagovremenih informacija.

Usled neblagovremenosti krajem 2013, tadašnjem ministru bez portfelja zaduženom za Kosovo i Metohiju, Aleksandru Vulinu, zabranjen je ulazak na Kosovo radi posete Štrpcu, uprkos podnetom zahtevu. Prema rečima tadašnjeg Visokog predstavnika za EU u Prištini, razlog za odbijanje zahteva bilo je nepoštovanje roka od 72 sata, dok je Aleksandar Vulin tvrdio da je zahtev podnet u skladu sa predviđenim rokom. Tokom vršenja funkcije ministra odbrane, Vulinu je poseta Kosovu radi obeležavanja Vidovdana na Gazimestanu zabranjena i 2018, bez navođenja razloga, dok je svim ostalim srpskim zvaničnicima odobren zahtev prema rečima predstavnika kosovskih vlasti.

Nije samo vlast bila predmet zabrana. Vojislavu Šešelju, koji je pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju osuđen za za podsticanje progona, deportacije i prisilno raseljavanje i premeštanje Hrvata u vojvođanskom selu Hrtkovci 1992. godine, 8. aprila 2016. godine je zabranjen ulazak na Kosovo upravo zbog zločina za koje mu je sudski utvrđena odgovornost. Istina, takva sudbina osuđenog ratnog zločinca čeka na granicama gotovo bilo koje demokratske države na svetu.

Najveći broj ponavljanja zabrana ulaska na teritoriju Kosova primenjen je prema bivšem direktoru Kancelarije za Kosovo i Metohiju, Marku Đuriću, koji je ovu funkciju obavljao u periodu od 2014. do 2020, a tokom svog mandata posetio je Kosovo više od 150 puta. Jedan od primera je tokom 2014, kada je Marku Đuriću zabranjen ulazak na Kosovo 1. jula prilikom planirane posete Zvečanu, Rudarsko-metalurškom kombinatu Trepča, gde je trebalo da se susretne sa rukovodstvom kombinata i obavi razgovor sa predstavnicima Srba sa severa Kosova. Đurić je vraćen sa prelaza, a ova

zabrana ulaska ocenjena je od strane srpskog predstavnika kao „flagrantno kršenje sporazuma“. Ipak, dramatičnija situacija zabeležena kamerama dogodila se kada su pripadnici specijalne jedinice Kosovske policije uhapsili Marka Đurića odmah nakon prelaska na teritoriju Kosova u Severnoj Mitrovici 26. marta 2018. Zamenik Premijera Kosova, Enver Hodžaj, potvrdio je da Đurić uhapšen jer je ušao bez dozvole, što predstavlja kršenje sporazuma, dok su zvanične informacije iz Srbije tvrdile da su sve procedure poštovane.

Prilikom održavanja festivala „Mirëdita, dobar dan“ juna 2017. u Beogradu, bivša predsednica Kosova, Atifete Jahjaga vraćena je sa prelaza i ulazak u Srbiju joj je zabranjen tom prilikom. Atifete je tom prilikom izjavila da je razlog „apsurdan“ naglašavajući da su institucije u Srbiji na vreme obavestene o njenom dolasku.

Zabrane ulaska primenjivane su i prema novom direktoru Kancelarije za Kosovo i Metohiju, Petru Petkoviću. Tokom 2021. njemu je ulaz na Kosovo zabranjen šest puta. Petar Petković tvrdi da mu je, do 12. oktobra 2022. ukupno deset puta zabranjen ulazak bez obrazloženja uprkos uredno podnetim zahtevima. Osim direktora kancelarije, onemogućavanje ulaska na Kosovo bilo je primenjeno i prema zaposlenima u kancelariji za Kosovo i Metohiju. Naime, 2019. Dušanu Kozarevu zabranjen je ulazak prilikom odlaska na Kosovo koje nije bio političke priorode.

Od istaknutih srpskih zvaničnika, 12. marta 2020. ulazak na Kosovo onemogućen je i tadašnjem generalnom sekretaru predsednika Srbije Nikoli Selakoviću, a danas ministru kulture, uz obrazloženje da će se takvi zahtevi razmatrati tek nakon puštanja Nezira Mehmetaja, koga je srpska policija uhapsila 4. januara na prelazu Merdare, zbog sumnje za ratni zločin.

Srbija nije dala dozvolu zvaničnicima Vlade Kosova da posete Albance u „Preševskoj dolini“ 15. avgusta 2022. Dozvola nije data za zamenika kosovskog premijera Besnika Bisljimića, koji je i šef delegacije Kosova na pregovorima u Briselu, kao i za ministra unutrašnjih poslova Dželjaja

Svečlju. Potpredsedniku kosovske Vlade, Besniku Besljimiju, nije dozvoljen ulazak u Srbiju ni 27. oktobra 2022.

U 2022. godini ulasci na Kosovo onemogućeni su i tadašnjem ministru prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Branku Ružiću radi prisustva Danu Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, koji se organizuje na Vidovdan, svake godine i direktoru Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu, Mihailu Jovanoviću. Prethodniku Branka Ružića, Mladenu Šarčeviću, 30. septembra 2020. godine zabranjen je ulazak na Kosovo, da povodom početka nove akademske godine poseti Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici. U svim slučajevima razlozi nisu do kraja poznati.

Tokom 2022, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kosova potvrdilo je za Radio Slobodna Evropa da je Policija Kosova osobama pod imenima Dimitrije Marković i Nenad Jeremić zabranila ulaz preko prelaza Jarinje. Ulazak na Kosovo im je odbijen zbog proruskih stavova i širenja „propagande protiv Kosova, te podsticanja nacionalne mržnje“.

Poznati su i slučajevi zabrane ulaska na nedoređeno vreme. Kosovska policija zabranila je Arnou Gujonu na neodređeno vreme ulazak na Kosovo, pošto je prethodno zadržan na administrativnom prelazu Merdare 10. septembra 2018. Arno Gujon je 2015. godine stekao državljanstvo Srbije i danas je direktor Uprave za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu, a poznat je od ranije po svojim ekstremističkim stavovima i osuđen za učestvovanje u brutalnom prebijanju mladog Somalijca u Nici tokom svog članstva u ekstremno desničarskoj organizaciji „Omladina Identitaraca“.

Kada je reč o sportu i sportskim predstavnicima, bilo je situacija u kojima sportistima nije bio dozvoljen ulazak na teritoriju Kosova ili Srbije. Ovi slučajevi su često bili rezultat političkih tenzija i nesuglasica između Beograda i Prištine, što je uticalo na sportske događaje i takmičenja. Takve situacije ne samo da ometaju slobodu kretanja i normalno odvijanje

sportskih manifestacija, već i dodatno komplikuju odnose između dva naroda.

Na dan Evrope, 9. maja 2018, Srbija je zabranila ulazak u zemlju kosovskim karatistima kako bi učestvovali na Evropskom prvenstvu u karateu. Istoj delegaciji je ponovo odbijen ulazak u Srbiju, istog dana, te ova delegacija nije učestvovala na takmičenju usled zabrane ulaska. U saopštenju Kancelarije za Kosovo i Metohiju navodi se i prethodna zabrana od strane Kosova ekipi FK Crvena Zvezda da uđu na Kosovo radi igranja humanitarne utakmice. Povodom zabrane ulaska FK Crvena Zvezda prethodno se oglasila i Misija OEBS. FK Crvena Zvezda ulazak na Kosovo odbijen je i 9. oktobra 2019.

Mladim košarkašima Sloge iz Kraljeva zabranjen je ulazak na Kosovo 10. marta 2019. Predsednik Košarkaškog saveza Kosova Arben Fetahu izjavio je da je za ulazak bilo kog srpskog kluba na tu teritoriju potrebna odgovarajuća dozvola ministarstva unutrašnjih poslova i odgovarajućeg sportskog kosovskog saveza.

Zabrane su pogodile i obične građane, pa je tako 19. juna 2021. vraćen autobus iz Severne Mitrovice sa 50 vernika iz centralne Srbije koji su krenuli da obeleže Zadušnice i posete hramove Srpske pravoslavne crkve na Kosovu. Autobus je prethodno pušten na teritoriju Kosova na prelazu Jarinje.

Kada je reč o religijskim predstavnicima, patrijarhu Srpske pravoslavne crkve u nekoliko navrata odbijen je ulazak na Kosovo. U decembru 2022. godine vraćen je sa Merdara, a 13. maja 2024. ministarstvo spoljnih poslova Kosova odbilo je zahtev patrijarha za posetu Kosovu koji se uputio u Pečku patrijaršiju radi početka godišnjeg zasedanja Svetog Sabora. Prilikom poslednjeg odbijanja ulaska patrijarha na Kosovo, ulazak je onemogućen i televizijskoj ekipi Tanjug-a. Kosovska policija tvrdi da je ekipi ulazak bio dopušten dok je glavna i odgovorna urednica Tanjuga, Jovana Joksimović, demantovala u izjavi za KoSSev navode Kosovske policije

Kada govorimo o pripadnicima medija, novinarskoj ekipi Radio televizije Srbije koja snima emisiju „Pravo na sutra“ zabranjen je ulazak na Kosovo 18. februara 2024, a ovom slučaju oglasila se Kancelarija za Kosovo i Metohiju.

Pored zabrana koje su pogađale kako zvaničnike, tako i sportiste i verske predstavnike na snazi je još uvek zabrana uvoza robe koja pogađa potrošače na Kosovu.

Od 14. juna 2023. godine na Kosovu je uvedena zabrana uvoza robe iz Srbije. Ova odluka doneta je u istom danu, kada su srpske vlasti uhapsile trojicu pripadnika Kosovske policije. Kosovske institucije tvrdile su da je u pitanju otmica odnosno kidnapovanje pripadnika policije na graničnoj liniji u opštini Leosavić na severu, dok su institucije Srbije tvrdile da je u pitanju hapšenje koje je sprovedeno na teritoriji Republike Srbije. Iako podaci za 2022. govore da Srbija s Kosovom ima ekonomsku razmenu vrednu pola milijarde dolara više nego s Albanijom, u okviru koje 50 miliona je uvoza s Kosova, analiza slobode kretanja robe zahteva detaljniji pristup i poseban rad.

Ovo su samo neki primeri zabrana izabranih po medijskoj pažnji koju su dobili, ali podaci s terena govore o većem broju zabrana. Zabrane koje se odnose na ugrožavanje bezbednosti, zbog nelegalnih prelazaka i nepoštovanja procedura opravdani su, ali ukoliko zabrana ima za cilj političku poruku koja ne doprinosi pomirenju i primeni sporazuma posebno o slobodnom kretanju i IBM, u suprotnosti je sa izjavama predstavnika vlasti.

Nezavisno od zabrana kretanja, pridržavanje dogovora je glavni kamen spoticanja u dostizanju slobode kretanja i primeni IBM. U izveštaju Evropske komisije za 2023. o napretku Srbije ka EU se navodi da od šest planiranih stalnih zajedničkih kontrolnih punktova, samo dva su uspostavljena (Merdare i Mutivodë/Mutivode). Dalje se naglašava da Srbija još uvek nije uspostavila ranije dogovorene stalne prelaze na svojoj

strani (Jarinje/Rudnica, Končulj/Dheu i Bardhë i Depce/Muçibabë), što je dovelo do obustave EU fondova za ovaj projekat u julu 2018. godine. Pored toga, Srbija mora da se konstruktivno angažuje kako bi omogućila izgradnju trećeg prelaza na severu Kosova u Tabavije/Bërnjak-Tabalije/Brnjak, koji bi bio pod upravom Kosova. Srbija treba da uloži dodatne napore u zatvaranje ilegalnih puteva i zaobilaznica kako bi se obezbedila isključiva upotreba zvaničnih prelaza za robu i osobe koje ulaze ili izlaze iz Kosova, posebno se zaključuje u izveštaju EK.

Izveštaj Evropske komisije za 2023. o napretku Kosova ka EU sadrži identičan pasus kao i izveštaj o Srbiji, s tim što stoji dodatna rečenica: „Srbija takođe mora omogućiti nastavak zajedničkih tehničkih IBM sastanaka na svim nivoima.“ Izveštaj govori o sastancima na različitom nivou koordinacije između nižih nivoa operativnih službenika koji su se sastajali dva puta nedeljno, do regionalnih sastanka koji su bili dva puta mesečno, pa sve do koordinacije sastanaka na višim nivoima koji su bili organizovani jednom ili dva puta godišnje. Na tim sastancima su razmenjivane informacije i planirane zajedničke aktivnosti, a prestali su pošto je Srbija obustavila dalje planove na razvoju prelaza uz izgovor formiranja Zajednice.

U Tehničkom protokolu o implementaciji IBM dogovorenom u Briselu 23.02.2012. predviđeno je formiranje prelaza u dobroj veri. Strane su se pre dvanaest godina obavezale da će postepeno uspostaviti i započeti rad zajedničkih IBM prelaza Jarinje/Rudnica - Jainjë/Rudnice, Tabavije/Bërnjak - Tabalije/Brnjak, Bela Zemlja/Končulj-Dheu i Bardhë/Konqul, Merdare/Merdarë - Merdare/Merdare, Mutivode/Mutivode - Mutivodë/Mutivode i Depce/Muçibabë - Depce/Muçibaba. Istovremeno, strane su se obavezale će se prelazi nalaziti u zajedničkoj IBM zoni: „gde će sve nadležne vlasti, u skladu sa zahtevima, kao što su carina, policija, fitosanitarne i veterinarske službe, pomoćne i druge službe svake strane, sprovoditi kontrole odvojeno jedne od drugih u okviru svog dela, u skladu sa svojim važećim pravnim odgovornostima i obavezama pod svojim nadležnostima, uz puno

poštovanje ljudskih prava garantovanih evropskim i međunarodnim standardima.“

Za izdašna finansijska sredstva koja su neophodna za izgradnju, opremanje, i obuku zaposlenih protokolom je obavezana Evropska komisija, ali i obe strane. EK je kasnije izdvojila 22 miliona evra za izgradnju šest prelaza od kojih su i dan danas samo dva operativna. Od Srbije se očekuje da tri prelaza u njenoj nadležnosti budu potpuno funkcionalni, ali su trenutno sredstva EK zaustavljena. S druge strane očekuje se od Kosova da uspostavi i treći prelaz u sopstvenoj nadležnosti, ali uspostavljanje istog sputava Srbija.

ZAKLJUČAK

Integrirano upravljanje granicama predstavlja kompleksnu, ali neophodnu strategiju za efikasnu kontrolu državnih granica u svetlu savremenih izazova kao što su migracije, terorizam i prekogranični kriminal. Ovaj koncept, inicijalno razvijen u Evropskoj uniji, danas se primenjuje širom sveta kao model saradnje između različitih državnih organa i međunarodnih partnera radi unapređenja bezbednosti i olakšavanja zakonitog prelaska granica uključujući i prelaze između Srbije i Kosova. Iako donosi brojne prednosti poput smanjenja ilegalnih aktivnosti i povećanja efikasnosti, implementacija IBM-a suočava se s izazovima poput visokih troškova, potrebe za usklađivanjem različitih zakonodavnih okvira i političkih zloupotreba.

Uprkos postignutim sporazumima i tehničkim dogovorima između Srbije i Kosova o IBM-u, ostaju izazovi u punoj primeni ovih dogovora, što zahteva dalje napore u izgradnji poverenja i efikasnijem upravljanju granicama radi postizanja stabilnosti i razvoja u regionu. Od usvajanja sporazuma o slobodnom kretanju, uključujući i koncept IBM, beleži se značajan rast broja putnika između Srbije i Kosova. U periodu od 2011. do 2012. godine, kosovska policija je registrovala 100.000 više prelaza u odnosu na prethodnu godinu, a od 2017. do 2021. godine zabeleženo je preko 23 miliona prelaza. Sporazumi su doprineli smanjenju troškova putovanja za građane i privredu, omogućivši korišćenje kraćih i ekonomičnijih ruta.

Iako su tehnička rešenja u okviru dijaloga omogućila veći broj prelaza, izazovi i dalje postoje. Neadekvatna primena IBM, zajedno sa političkim tenzijama, često rezultira zabranama kretanja i sabotazama. Pored toga, nepridržavanje dogovorenih sporazuma o uspostavljanju stalnih prelaza i zatvaranju ilegalnih puteva dodatno otežava situaciju.

Uprkos ovim izazovima, sloboda kretanja i puna primena IBM donose brojne ekonomske i društvene benefite što pozitivno utiče na lokalne ekonomije i budžete Srbije i Kosova.

PREPORUKE

- 1. Puna Implementacija IBM:** Potrebno je završiti infrastrukturne projekte na prelazima i putevima kako bi se obezbedilo nesmetano kretanje ljudi i robe. Ovo uključuje izgradnju preostalih stalnih prelaza i zatvaranje ilegalnih puteva. Istovremeno, potrebno je da se Srbija i Kosovo vrate redovnim sastancima na svim nivoima.
- 2. Jačanje dijaloga i izgradnja poverenja:** Neophodno je jačanje poverenja između Beograda i Prištine kroz transparentan i konstruktivan dijalog. Uzdržavanje od unilateralnih akcija i dosledno poštovanje sporazuma ključni su za održivost postignutih rešenja.
- 3. Edukacija i informisanje javnosti:** Osigurati tačne i pravovremene informacije građanima i privredi o pravilima prelaska i razlozima zabrana. Ovo će smanjiti nesporazume i tenzije među stanovništvom. Istovremeno, uzdržati se od kršenja procedura i zabrana prelaska koje mogu dalje antagonizovati građane i privredu i ugroziti mirovne progovore.
- 4. Podrška Evropske unije:** Potrebna je aktivnija uloga EU u monitoringu i podršci primene sporazuma, uključujući finansijsku podršku za infrastrukturne projekte i olakšavanje dijaloga na tehničkom nivou.
- 5. Regionalna Saradnja:** Podsticanje regionalnih inicijativa poput Berlinskog procesa i Otvorenog Balkana kako bi se dodatno osnažila regionalna povezanost i ekonomska saradnja.

IZVORI

Svi izvori su dostupni zaključno s 25. junom 2024. godinom.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14662043.2021.1999650>

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_341

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

<https://www.kim.gov.rs/lat/p13.php>

<https://www.rcc.int/pages/143/common-regional-market>

https://www.berlinprocess.de/uploads/documents/chairs-conclusions-2020_1714043700.pdf

<https://api.pks.rs/storage/assets/Common%20Regional%20Market%20Action%20Plan%202021-2024.pdf>

<https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2022/89/1>

<https://mpb.rks.gov.net/Uploads/Documents/Pdf/EN/364/Strategija%202020-2025%20,%20ANG.pdf>

https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en

https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation-annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en

<https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2022/03/KOSOVO-SERBIA-DIALOGUE-Implementing-the-FoM-and-IBM-for-the-Benefit-of-the-People-3.pdf>

<https://dialogue-info.com/freedom-of-movement/>

https://www.berlinprocess.de/uploads/documents/chairs-final-declaration-2016_1714043769.pdf

<https://www.rcc.int/pubs/63/brochure-implementation-of-the-multi-annual-plan-for-a-regional-economic-area-map-rea>

<https://en.pks.rs/open-balkan>

https://www.berlinprocess.de/uploads/documents/chairs-conclusions-2022_1714044917.pdf

<https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-zvanicnici-ne-mogu-na-kosovo-tokom-kampanje/25124797.html>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/nema-zabrane-dolaska-za-srpske-zvanicnike/25125860.html>

<https://www.politika.rs/sr/clanak/276172/Vulinu-opet-zabranjen-ulazak-na-KiM>

https://rtv.rs/rsn/politika/vulinu-zabranjen-ulazak-na-kosovo_930340.html

<https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2016/4/8/seselju-zabranjen-ulazak-na-kosovo>

<https://www.politika.rs/sr/clanak/352745/Seselju-zabranjen-ulazak-na-Kosovo>

<https://www.kord-kim.gov.rs/lat/v4025.php>

https://rtv.rs/sr_ci/politika/djuricu-zabranjen-ulazak-na-kosovo_499261.html

<https://n1info.rs/vesti/a374729-uhapsen-marko-djuric-u-kosovskoj-mitrovici/>

<https://insajder.net/arhiva/vesti/hodzaj-tvr-di-da-je-duric-usao-na-kosovo-dan-pre-hapsenja>

<https://mireditadobardan.com/sr/pocetna/>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/28524396.html>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/28524396.html>

<https://www.kord-kim.gov.rs/lat/v4599.php>

<https://www.kim.gov.rs/lat/v4898.php>

https://rtv.rs/rsn/politika/kozarevu-na-jarinju-nije-dozvoljen-ulazak-na-kosovo-i-metohiju_1059922.html

<https://kossev.info/zabranjen-ulaz-selakovicu-na-kosovo-zbog-hapsenja-mehmetaja-djuric-hajducija-i-antipravno-ponasanje/>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/mehmetaj-u-pritvoru-srbija-tuzilastvo-kosovo/30368568.html>

<https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/rtk-beograd-nije-dao-dozvolu-bisljimiiju-i-sveclji-da-posete-opstine-na-jugu-srbije>

<https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/4999810/bisljimi-policija-beograd-poseta.html>

<https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/4865132/branko-ruzic-zabranjen-ulazak-kosovo-i-metohija.html>

<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ministru-sarcevicu-zabranjen-ulazak-na-kosovo-i-metohiju/wgrw9sk>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-jarinje-granica-zabrana/32028333.html>

<https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/3253364/gujonu-zabranjen-ulazak-na-kosovo.html>

<https://javniservis.net/komentar/biljana-srbljanovic-nezadrzivi-uspon-jednog-sekretara/>

<https://kossev.info/kosovski-karatisti-ne-ucestvuj-u-na-ep-u-u-ns-u-obelezja-lazne-drzave-juzna-pokrajina-sport-u-drugom-planu/>

<https://n1info.rs/vesti/a386570-kosovski-karatisti-krecu-bez-obelezja-za-srbiju/>

<https://www.kim.gov.rs/lat/v2489.php>

<https://kossev.info/zabrana-za-fk-crvena-zvezda-oeps-zabrinut-pronacianacin-da-se-utakmica-odigra/>

<https://www.021.rs/story/Info/Srbija/209823/Kosarkasima-iz-Kraljeva-zabranjen-ulazak-na-Kosovo.html>

<https://kossev.info/kancelarija-za-kim-autobus-sa-50-vernika-iz-centralne-srbije-pusten-pa-vracen-sa-km/>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/patrijarh-spc-ulaz-kosovo-zabrana/32944495.html>

<https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/jovana-joksimovic-nasem-novinaru-u-patrijarhovojoj-delegaciji-bio-zabranjen-ulaz-kp-iznela-neistine/>

<https://www.kim.gov.rs/lat/v4203.php>

<https://kossev.info/godinu-dana-od-zabrane-robe-iz-srbije-beograd-krituje-pristina-cuti-eu-poziva-na-uzrzanost-od-jednostranih-poteza/>

<https://www.slobodnaevropa.org/a/policija-kosovo-otmica-sjever/32459200.html>

<https://neighbourhood->

enlargement.ec.europa.eu/document/download/9198cd1a-c8c9-4973-90ac-b6ba6bd72b53_en?filename=SWD_2023_695_Serbia.pdf

Integrirano upravljanje granicama i sloboda kretanja - Linija razgraničenja među (ne)prijateljima

<https://dialogue-info.com/wp-content/uploads/2020/09/Technical-Protocol-for-the-Implementation-of-IBM-23-February-2012.pdf>

NACIONALNI KONVENT O
EVROPSKOJ UNIJI
KNEZA MILOŠA 4
11000 BEOGRAD
WWW.EUKONVENT.ORG
OFFICE@EUKONVENT.ORG

INSTITUT ZA TERITORIJALNI
EKONOMSKI RAZVOJ (INTER)
VLAJKOVIĆEVA 29
11000 BEOGRAD
+381 (0)11 3246 766
WWW.REGIONALNIRAZVOJ.ORG
OFFICE@REGIONALNIRAZVOJ.ORG